

OLVASÓNAPLÓ

„LÁZÁR, BIZONY MONDOM NEKED, KELJ FEL!”

HERMANN ISTVÁN: *Lukács György gondolatvilága*. Tanulmány a XX. század emberi lehetőségeiről. Magvető, Budapest, 1974.

Okos, nehéz, értékes és vitára ösztökélő könyvet írt Hermann István professzor, a magyar filozófiai élet ismert, elismert és kiemelkedő alakja, egykori tanítójáról. A tőle megszokott alapossgal és szakismerettel írta meg a könyvet. Ezek a megállapítások rögtön megszabják könyvismertetőnk korlátait is. Ennek a bemutatásnak szükségképpen egyoldalúnak kell lennie, hacsak nem akarunk arcátlanul okoskodni, „felülről” bírálni, avagy nem óhajtunk dicsőhimnuszokat zengedezni. Pár oldalon nem lehet sem úgynevezett immanens kritikát írni, sem pedig „meghatározott álláspontból bírálni”; egyáltalán, nemigen lehet mélyebb, indokolt, sokoldalú kritikát mondani. Csupán bizonyos szempontok reflexióit adhatjuk, s csupán bizonyos szempontokból. Az ilyen hozzáállás mégsem haszontalan. Felébresztheti a kritikai viszonyulású olvasókedvet, s ha Hermann István könyvét egyszer már átolvassuk, akkor igenis sokat nyertünk; akár elfogadjuk, akár nem fogadjuk el a szerző, illetve a könyvismertető álláspontjait.

Sokat nyer az olvasó, ha ezt a könyvet elolvassa, mert megismerkedhetik Lukács egész életművével, amelynek egészével eddig — magyar nyelven — nemigen volt alkalma megismerkedni, még hozzá valóban hozzáértő szakember tollából. A bevezetésen és az utószón kívül (leszámitva az igen hasznos névmutatót) Hermann munkája tizenhárom fejezetre oszlik. Ezek a fejezetek címeikkel sugalmazzák a nagy gondolkodó szellemi fejlődésének egyes szakaszait s azok jellegzetességeit; annak a szellemi fejlődésnek szakaszait és jellegzetességeit, melyet Hermann István szerint a lehetőségek keresése tart össze (14.), s amelynek végkövetkeztetését a szerző abban határozza meg, hogy: „nincs szükség transzcendenciára ahhoz, hogy túllépjük a modern társadalmi élet ellentmondásain — s tegyük hozzá: a szocializmus jegyében.” (374.) A fejezetek címei tehát: *Találkozások a lehetőségekkel, A forma mint principium, Az utolsó ítélet jegyében, Az utolsó ítélet a gyakorlatban, Az átmenet korszaka, Az esztétika győzelme, Egy áramlat történetéhez, Meg nem békülés a valósággal, A morálisan jó időszak, A realizmus megértéséért, A történelmi vagy-vagy, valamint Az életmű összefoglalása* (két fejezetben).

Csalódni fog az az olvasó, aki azt várta, hogy most Hermann munkájának, azaz Lukács életművének hermanni értelmezésű átmesélése következik. Lehet, hogy sokakat megkímélünk ezzel az eljárással, ti. nem lenne szükséges elolvasniok a könyvet, mégis „tudnák”, hogy mit ír. Megkíméljük őket attól, hogy ebbe a cseppet sem kívánatos hibába essenek. De nem kíméljük, sőt ébreszteni akarjuk kíváncsiságukat és tudnivágyásukat. Szeretnénk, ha a könyv elolvasása után megmondanák, igaza van-e

a könyvismertető írójának, aki úgy véli, hogy Hermann István — minden igen kiváló érdeme mellett vagy ellenére (ezt nem győzőm ismételten elmondani!) — a bibliai Lázár példájára Lukács György személyében ébresztette életre — senki másnak, mint Hegelnek szellemét. A. A. Piontkovszkij szovjet professzor megerősíti, hogy Hegel *Jogfilozófiája* „előszavának híres formuláját Hegel kortársai és híveinek többsége a fennálló rend igazolásaként fogta fel”, többek között Engels is. (*Hegel állam- és jogbölcselete és büntetőjog-elmélete*. Budapest, 1974, 80., 70. és 36.) A „híres formula” így hangzik: „Ami ésszerű, az valóságos; s ami valóságos, az ésszerű.” Eszerint a filozófia feladata: „Hic Rhodus, hic saltus”¹ lenne, azaz, ahogy Hegel mondja: „Csekély változtatással ama szólás így hangzana: Itt a rózsza, itt táncolj. (...) Megismerni az észet mint rózsát a jelen keresztjében s ezzel örülni ennek a jelennek: ez az ésszerű belátás, a megbékélés a valósággal...” (Hegel: *A jogfilozófia alapvonalai, vagy a természetjog és államtudomány vázlata*, Budapest, 1971, 20., illetve 22. Piontkovszkij: I. m. 73—74. stb.) Piontkovszkij ugyan jelzi, hogy ez a hegeli megállapítás nemcsak reakciós, hanem forradalmi szellemben is értelmezhető (75., 81.). Sőt, leírja, hogy: »Heine 1843-ban Németországról írt levelében egy Hegellel folytatott, nyilvánvalóan fiktív beszélgetést idéz: „Amikor egyszer nemtetszésemet nyilvánítottam a minden, ami van, az ésszerű” szavakról, ő furcsán elmosolyodott, és megjegyezte: „Úgy is mondhatnánk: minden, ami ésszerű, annak lennie kell.” Nyugtalanul körülnézett, de hamar megnyugodott, mert csak Heinrich Beer hallotta szavait². Csak később értettem meg ilyen fordulatait.« (81.)³

Nos, Hermann könyvére vonatkoztatva a probléma abban van, hogy a hegeli mondás heinei — forradalmi — értelmezésmódját a szerző Lukács György alapvető szellemi törekvéseként állítja be, de csupán a tőkés társadalom egészére vonatkoztatva. Ugy tűnik, hogy a szocializmusra vonatkoztatva Hermann szerint Lukács — igaz ugyan, hogy hosszú „tévelygések” után, de végtére is megtért tékozló fiú gyanánt — az észet mint a szocializmus „itt és most” adott csillagának rózsájaként értelmezi, amelylyel kimondja, hogy „ez az ésszerű belátás, a megbékélés a valósággal”. Ezzel Hermann tulajdonképpen osztja Hanák Tibor véleményét, miszerint „Lukács a Sein — Sollen problematikában a Sein oldalán áll; filozófiája válaszoló”⁴. (*A filozófus Lukács*. Magyar Műhely, Párizs, 1972, 117.)

Lukács „meghegelesítése” abban nyilvánul meg, hogy Hermann-értelmezésünk szerint, ahogy Hegel a *Szellem filozófiája* után megírta a *Jogfilozófiát* (a *Logikának* mint ontoteológiának záróakordját), Lukács hasonlóképpen a *Történelem és osztálytudat* mint a „munka fenomenológiája” után megírta az *Esztétikát* és az *Ontológiát*, melyek közül az első a különösség kategóriájának segítségével a marxista elmélet továbbfejlesztésének zálogterülete lesz, a másik pedig minden — a Legyen jelében fogant — utópia elutasítása. Hermann szerint — s véleményével osztozunk — »Lukács végső szava az elidegenülés kérdésében, a „szerencsétlen világ-állapot” problematikájának kérdésében az volt, hogy igenis van lehetőség az elidegenedés felszámolására.« (380.) Ám a mű egészéből az világlik ki, hogy nyomon követve Lukács központi kategóriájának — a totalitásnak — fejlődését (s valljuk meg, nem éppen kiváló nyomozó gyanánt), Hermann István ebből a kategóriából — könyvének egészével — kilúgozza a negatívításnak mint alkotó, továbbfejlesztő motívumnak minden momentumát s ezzel a totalitást — amely az *Osztálytudatban* Lukácsnál teljességében az adothoz viszonyítva negatív tartalmú, tehát humánusan pozitív, forradalmi

¹ „Itt van Rhodosz, itt ugorj!” — görög monda egy hencsegőről, aki azt mesélte, hogy ő mekkorát ugrott az említett szigeten. A latin mondatot így is fordíthatjuk: Itt a rózsza (Rhodos), itt táncolj (salt). Goethe is ebben az értelemben használta. Innen a hegeli idézet-értelmezés.

² Hegel tanítványa, akiben feltétlenül megbízott.

³ Piontkovszkij idézi (Heine *Gesammelte Werke in sech Bänden*. V. Berlin, 1955, 533.

⁴ Sein = a lét, illetve itt: az, ami van, a létező, a realitás; Sollen = legyen, az, ami kell, itt: az igazi, a humánus valóság.

kategória volt (tekintet nélkül arra, hogy tartalmazott-e és mennyiben, milyen értelemben tartalmazott messianisztikus, eszkatológikus stb. elemeket) — a meglevő, az adott apológiájaként állította be. Hermann könyvének olvasása után úgy rémlik, hogy Lukácsnál „Minerva baglya felrepült”⁵, s most már csak az apró csiszolgatások munkája maradt hátra az adott szocialista rend megerősítése — de nem minőségi továbbfejlesztése — érdekében. Hermann ezt írja: „Lukács abból kiindulva, hogy az emberi praxis, az emberi munka homogenizálja a világot, és alternatívát teremt, az embert úgy fogja fel, mint az objektív alternatívákra válaszoló lényt.” (387.) Ezzel a megállapítással is tökéletesen egyetérthetünk, csakúgy, mint a totalitás kategóriájának elemzésével úgy, ahogyan az Lukács *Ontológiájában* kap új értelmezést a *Történelem és osztálytudathoz* viszonyítva. Ám, ismételjük, a részletekkel nem áll összhangban Hermann okos és nagy munkát jelentő könyvének — a kontextusnak — egésze, amely minden rész-elemzés ellenére azt sugallja, hogy Lukács „esze”, az emberiség „önmagára talált történelmi öntudata” a számos alternatíva közül megtalálta az egyedüli helyeset — a szocializmust —, de ez a szocializmus, legalábbis úgy tűnik, egyalternatívájú. És ezt az egyetlen alternatívát nevezi Hermann a „nagy lehetőségnek”. Ha pedig így van, akkor a „van” és a „kell” konkrét történelmi ellentétei Lukácsnál a hegeli azonosságfilozófia attitűdjéhez hasonlóan olvadtak egybe; akkor — csupán példaként — tanítványainak, még általa „budapesti iskolának” nevezett köre, amely a lehetőségek skáláját a szocializmuson belül igyekszik tovább keresni, valójában kívülre rekedt? Avagy csupán a szubjektíve megvont határmezsgyéket jelölték ki túl szűkkeblűen? De ha mégis mindez úgy lenne, ahogy Hermann értelmezem, mégis: a lukácsi életmű élő folyam; ha víztömegének minden cseppje elapad is a sivatag forró homokjában, akkor is megmarad medrének vájata, a sziklába vájt meder, s a kutató szellemnek ösztökélést ad, hogy nyomát követve, talán más utakon, de mégis elérjen a szocializmus ösvényén a humanizmus nagy óceánjáig. S ehhez — mindannak ellenére, amit leírtunk — Hermann István gondolatokat ébresztő könyve is sokban hozzájárul.

Ha Lázár felkelt — ha egyáltalán felkelt —, új utakat keresett magának, s ahogy Hegel mondaná: „Haladásunk az, hogy az elvont formák nem magáért valóan fennállóknak, hanem hamisnak bizonyulnak.” (*Jogfilozófia*, 61., a 32 § vége.) És minden elvont a konkrét sokoldalú gazságságában szünteti meg önmagát, megőrizve az általános iránymutatás értékeit.

BODROGVÁRI FERENC

SZINTETIKUS SZEMPONTOK

SZELI ISTVÁN: *Nemzeti irodalom — nemzetiségi irodalom.*
Forum, Újvidék, 1974.

Szeli István könyvét nemcsak az irodalmár, hanem a pedagógus, a nyelvész, a kultúrunkás is „szakmába vágó” tanulmánykötetként veheti a kezébe, benne ugyanis a legkülönbözőbb humán tudományterületek eredményeit tár-

⁵ Hegel írja a *Jogfilozófia* előszavának 23. oldalán: „Minerva baglya csak a beálló alkonnal kezd meg röptét”: ezzel arra utal, hogy a filozófia a világot csak magyarázhatja. Marx számára ez nem volt elegendő, szerinte a világot meg kell változtatni (*Tézisek Feuerbachról*, A XI. tézis).